

Қ.К.Кенжеқанова

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ PhD докторы

**САЯСИ ДИСКУРСТАҒЫ «САЯСАТ» КОНЦЕПТІСІ:
«САЯСАТ – БҰЛ ПРЕЗИДЕНТ»**

Аннотация. Қазақ қоғамы үшін саясат не десеңіз, ол ең біріншіден, Елбасы есімімен, тұңғыш президенттің жүргізіп отырған саясатымен байланыстырылады. Бұл арада «саясат» концептісінің мағынасы саясат пен президенттің өзара байланысы негізінде ашылып, олардың бір-бірін толықтырып жататындығын аңғарамыз. Саяси ақпарат кеңістігінің өзегін құрайтын «саясат» концептісінің «саясат – бұл Президент» мағыналық тобы «Тұңғыш Президент» лексикалық бірлігі көмегі арқылы да репрезентациялануын атауға тұрарлық. Себебі Президент атауы біздің елімізде алғаш рет Н.Ә.Назарбаевтың есімімен байланысты болғандықтан, негізі ассоциациялардың бірі ретінде тұңғыш президент ұғымы ойға да, тілге де орала кетеді. Мақалада саясат мәселелері сипатталған және саяси дискурстағы «саясат» тұжырымдамасы зерттелген.

Тірек сөздер: саясат, концепт, прагматика, лингвомәдениеттану.

К.К.Кенжеқанова

КазНУ им. Аль-Фараби, PhD доктор

КОНЦЕПТ «ПОЛИТИКА» В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ: «ПОЛИТИКА – ЭТО ПРЕЗИДЕНТ»

Аннотация. Что касается политики для казахского общества, то она связана, прежде всего, с именем Елбасы, с политикой, проводимой первым президентом. При этом мы видим, что смысл концепта «политика» раскрывается на основе взаимосвязи политики и президента, они взаимодополняют друг друга. Стоит отметить, что концепт «политика», составляющее ядро политического информационного пространства, представлено семантической группой «политика – это Президент» с помощью лексической единицы «Первый президент». Поскольку имя президента впервые в нашей стране ассоциируется с именем Н.А.Назарбаева, то понятие первого президента как одной из основных ассоциаций приходит на ум и язык. В статье описываются проблемы политики, и исследуется концепт «политика» в политическом дискурсе.

Ключевые слова: политика, концепт, прагматика, лингвокультурология.

К.К.Kenzhekanova

Al-Farabi Kazakh National University PhD doctor

**CONCEPT «POLITICS» IN POLITICAL DISCOURSE:
«POLITICS IS THE PRESIDENT»**

Annotation. As for the policy for the Kazakh society, it is connected, first of all, with the

name of Elbasy, with the policy pursued by the first president. At the same time, we see that the meaning of the concept of «politics» is revealed on the basis of the relationship between politics and the president, they complement each other. The semantic group «politics of the concept politics», which forms the core of the space of political information, should be called representative and with the help of the lexical unit «first President». Since the name of the president for the first time in our country is associated with the name of N. A. Nazarbayev, the concept of the first president as one of the main associations returns to both thought and language.

The article describes the problems of politics and explores the concept of «politics» in political discourse.

Keywords: politics, concept, pragmatics, linguoculturology.

Концепт когнитологиядағы маңызды ментальды құрылымдардың бірі болып табылады. Концепт әр тұстан қарастырылып келе жатыр. Лингвомәдениеттану тұрғысынан зерттеген отандық зерттеушілердің бірі Ш.К.Жарқынбекованың пікірі бойынша, концепт – «шындықты, сыртқы әлемді тануды бейнелейтін өнім ретінде кешенді, құрылымдалған, ментальды, мағыналық жасалым. Ол белгілі бір тілдік формада мағыналық, образдық және құндылықтар тізбегінен тұрады» [1, 18 б.].

Ал М.Г.Күштаева: «Концепт адамзаттың, халықтың, ұлттың ойлау өрісі мен дүниетанымын танып түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен бірге концепт белгілі бір мәдениетті танудың кілті болып табылады. Яғни, концептіге ұлттық сипат тән», – дейді [2, 7 б.]. Ал А.Б.Әмірбекова: «Концепт тұлғаның өзіндік танымдық стилін анықтайды. Концепт – адам тәжірибесіндегі идеалды түсініктің ең кішкене бірлігі. Ол – білімді тарату, сақтау және өндеудің негізгі бірлігі. Белгілі бір мәдени болмыстың негізгі ұясы», – деп пайымдайды [3, 9 б.]. Профессор Т.Н.Ермекова концептінің ұлт танымы тұрғысынан қарастырып, баға-тілектердегі концептінің лингвомәдениеттік табиғатын түсіндіреді [4].

Концепт құрамында үнемі этномәдени компоненттің болуын зерттеуші Н.Ф.Алефиренко да растайды: «Концепт – когнитивтік (ойлау) категорияны, «мәдениет жадының» орталық бірлігі, білім кванты, сипаттамалық-образдық типтегі күрделі құрылымдалмаған мазмұндық жасалым» [5, 17 б.].

Медиа мәтіннің прагматикасын зерттеген Қ.Есенова жалпы мерзімді басылымдар беттерінде кездесетін қоғамдық-саяси концептілердің концепт тануының мынадай негіздерін алға тартады:

1) ағалмыш терминдердің қазіргі таңда газет мәтіндерінде жиі қолданысқа түсіп, өзекті, базалық ұғым ретінде әртүрлі мән-мазмұнда танылуы;

2) бұл ұғымдардың қызметі, айналасына әсері, эксплициттік, имплициттік көріну дәрежесі шеңберінің кеңеюі;

3) бұл ұғымдар туралы адамзаттың танымы мен таныту барысындағы мазмұндық ерекшелігі (ұлттық, мәдени, ғылыми, тарихи, жалпы энциклопедиялық білімдерінің негізінде тану және таныту) [6, 256].

Алдымен саясат сөзінің мағынасын айқындап алайық. Саясат зат. 1. Елді басқару ісін жүргізу; таққа, билікке ие болу, араласу, ел билеу ісі; 2. (грек. politika) мемлекет қызметінің формасын, міндеттерін, мазмұнын анықтауды көздейтін әлеуметтік топтар арасындағы қарым-қатынасқа, билікті ұстап қалу мен пайдалануға байланысты қоғамның өмір сүру әрекетінің саласы; 3. Мемлекеттер арасындағы, сондай-ақ мемлекет ішіндегі билікке ие болуға немесе биліктің таралуына, шоғырлануына ықпал етуге қатысты әдетте шын мақсатты шебер жасырылған, бүркөмеленген айлалы шаралар; 4. Қоғам өмірінің жекелеген саласында қандай да бір мақсатты көздейтін жалпы елішілік істерді жүзеге асыру шаралары; 5. Билік басындағы жеке тұлғаның немесе шағын топтың ел билеудегі ерекше

қолтаңбасы, әдіс-айласы, бағыты мен амалдарының кешені; 6. Ұжымның, мекеменің өз мақсат-мүдделерін жүзеге асыру бойынша іс-қимылы, оның әрекет, қызмет ету үлгісі; 7. Ауыс. Ел билігінің тұтқасын ұстағандар; 8. Ауыс. Амал, айла-шарғы, құрал [7, 54 б.].

Ал Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі саясатты былайша анықтайды: «Саясат – белгілі бір таптық мүдделерді қорғауға бағытталған өкімет орындарының, қоғам-дық таптардың ел басқарудағы ішкі және сыртқы қарым-қатынастарының әрекет өрісі, ұстаған бағыты» [8, 224 б.].

«Саясат» концептісі – маңызды әлеуметтік және саяси концептілердің бірі. Қазақ мерзімді басылымдар материалдарындағы саяси дискурсты зерттеу барысында саясат компонентімен тіркесіп келетін және саясаттың тармақтарын көрсететін келесідей тілдік бірліктер газет беттерінде жиі қолданылатыны анықталды: *мемлекеттік саясат, дін саласындағы саясат, этносаясат, ұлтаралық қатынас саясаты, сыртқы саясат, ішкі саясат, әлеуметтік саясат, Әзірбайжанның мемлекеттік саясаты, жастар саясаты, Қазақстан саясаты, Елбасы саясаты, президент саясаты, кадр саясаты, Ресей саясаты, тіл саясаты, «орыстілді қауымның мүддесін қорғау» саясаты, халықаралық саясат, әлемдік саясат, Ресей империясының ұлтсыздандыру әрі рухсыздандыру саясаты, билік саясаты, Ресейдің қазіргі саясаты және т.б.*

Бұл мақалада саясат концептісін «саясат – бұл Президент» когнитивтік парадигмасы арқылы мән-мағынасын ашып көрейік. «Саясат – бұл Президент» мағыналық тобы арқылы «саясат» концептісінің мәні ашыла түседі және ол *елбасы, тұңғыш президент, көшбасшы, тұлға, басшы, саясаткерлер* сияқты лексикалық бірліктердің көмегімен қазақ танымында репрезентацияланады. Қазақ қоғамы үшін саясат не десеніз, ол ең біріншіден, *Елбасы* есімімен, тұңғыш президенттің жүргізіп отырған саясатымен байланыстырылады. Бұл арада «саясат» концептісінің мағынасы саясат пен президенттің өзара байланысы негізінде ашылып, олардың бір-бірін толықтырып жататындығын аңғарамыз. Мысалы:

Бүгінгі таңда Нұрсұлтан Назарбаевтың жүргізіп отырған кемел саясатының нәтижесінде тәуелсіз еліміз өз тарихында болмаған жетістіктерге қол жеткізді (Е.Қ., 30 қараша 2013).

Келтірілген мысалда Қазақстан саясаты *Елбасымыз жүргізіп отырған саясат* екендігі айтылып, ел саясатының бүгінгі жетістігі президентпен байланыстырылады. Олай болатыны да заңды.

Ал келесі мысал елді қиын-қыстау кезде «саясат сахнасына» көтере білген әлемдік деңгейдегі тұлға – **Елбасы** бейнесімен беріледі:

Ел басына кун туған қиын-қыстау кездерде небір таңдаулы тұлғаларды тарих пен саясат сахнасына шығара білген қазақ халқында мұндай таңдаулы тұлға бар болатын. ... Қазақстан – бүгінде іргесі берік, ынтымағы жарасқан, экономикасы қуатты, саяси жүйесі сараланған, өз жолын, өз болашағын айқындаған, әлемдік қауымдастық алдындағы беделі биік мемлекет. Оның туған халқын заманының сан алуан сынынан аман алып шығып, биіктен биікке бастап келе жатқан, әлем таныған тұлға – Елбасы бар. Ендеше, Елбасымен бірге өркеніет биігін бағындыра берейік, ардақты ағайын! (Е.Қ., 2 шілде 2014).

Көріп отырғанымыздай, саясаттың мәні елді басқарушы президент – **Елбасы** бейнесі арқылы ашылады.

Жалпы, осы «елбасы» деген сөз – журналистер қауымымен жасалған ұтымды, тілдік қолданысқа жеңіл, ешқандай қиындық тудырмаған, тез қолданысқа еніп кеткен сөз. Халық оны жақсы қабылдады.

Қазақ әдеби тілінің сөздігінде елбасына мынадай анықтама берілген: елбасы зат. жана.

(лат. praesidens) – өкімет басшысы, президент [9, 220 б.]. Ал журналистер қауымы оған пафосқа толы анықтама береді: *Елбасы деген – асқақ абырой, биік беделдің төрі* (Е.Қ., 18 маусым 2014). Бұдан басқа БАҚ беттерінде Елбасына мынадай анықтамалар берілген: *Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев – қоғамды топтастырушы басты тұлға* (27 тамыз 2013); *Елбасы – халықтың мызғымас бірлігі мен елдің ойдағыдай дамуының символы* (1 шілде 2014); *Елорданың авторы да, архитекторы да – Елбасы* (6 шілде 2013); *Қиындықтарда көш бастайтын, түзу жолмен алып жүретін, тұрақтылықтың кепілі болатын адамды қазақстандықтар дөп таныды. Ол – Елбасы* (6 сәуір 2011).

Саяси ақпарат кеңістігінің өзегін құрайтын «саясат» концептісінің «саясат – бұл Президент» мағыналық тобы **«Тұңғыш Президент»** лексикалық бірлігі көмегі арқылы да репрезентациялануын атауға тұрарлық. Себебі Президент атауы біздің елімізде алғаш рет Н.Ә. Назарбаевтың есімімен байланысты болғандықтан, негізі ассоциациялардың бірі ретінде тұңғыш президент ұғымы ойға да, тілге де орала кетеді. Мысалы:

... *Қазақ тарихының Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев біздің жаңа дәуірдегі мемлекетіміздің бүкіл мақсат-мүдделерін өсіп, өркендеуін тереңнен әрі кеңінен толғап, көп халықтың көкейінде жүрген сан алуан сұрақтарға толымды жауап берді* (Е.Қ., 4 шілде 2014).

Келесі тілдік бірлік – **Ұлт Көшбасшысы**. Ол да «саясат – бұл президент» мағыналық тобының мәнін аша түседі. Мысалы:

Иә, аталған алауыт мемлекеттердің басшылары біздің Ұлт Көшбасшысын құрметпен ортаға алып, Жер бетіне үлгі боларлық бастаманың авторы ретінде құрметтеді (Е. Қ., 3 шілде 2012).

Қызмет баспалдақтары Нұрсұлтан Назарбаевтың тұлғалық қасиеттерін бүкіл әлемге паш етті. Нәтижесінде әлем таныған Көшбасшыға айналды (Е.Қ., 1 желтоқсан 2012).

– *Мені қолдаған барлық қазақстандықтарға алғыс айтықым келеді! – деді Қазақстан Көшбасшысы* (5 мамыр 2015).

Ұлы Көшбасшының көргендігімен барлық саланы қамтитын және үздіксіз өсуді қамтамасыз ететін жаңғыртулар мен қуатты серпелістер елімізде ең дамыған мемлекеттер қатарын қосары даусыз (25 сәуір 2014).

Келтірілген мысалдардан Көшбасшы тілдік бірлігінің **Ұлт Көшбасшысы**, **әлем таныған Көшбасшы**, **Ұлы Көшбасшы**, **Қазақстан Көшбасшысы** деген түрлері де президент мағынасында, тең дәрежеде қолданып жүр.

«Саясат» концептісінің мәні ел тізгінін басқарып отырған президенттің тұлғалық ерекшеліктерімен қазақ тіліндегі мерзімді басылымдар беттерінде вербалданған. «Саясат – бұл Президент» құрылымының бейнелі репрезентациясы – **тұлға**. Тұлғаға түсіндірме сөздікте келесідей анықтама береді: «Тұлға – белгілі бір елдің танымал адамы, қоғамға еңбегі сінген қайраткер, айтулы азамат; жеке адамдардың өзіндік адамгершілік, әлеуметтік, психологиялық қырларын ашып, адамды саналы іс-әрекет иесі және қоғам мүшесі ретінде жан-жақты сипаттайтын ұғым» [10, 417 б.]. Ал Елбасы сол анықтамалардың жиынтық образы болып отыр. Қазақстан халқының бұрыннан аңсап келген егемендігі мен тәуелсіздігін дұрыс басқарып отырған, ел тізгінін дұрыс бағыттап, жол сілтеп, ұлтты ұйыстырып отырған ұлт көшбасшысының тұлғалық қасиеттері баспасөзде түрліше беріледі: *таңдаулы тұлға, әлем танып, мойындаған тұлға, алып тұлға, тарихты жасайтын тұлға, бүкіл қазақтың мақтанышына айналған ерекше тұлға, саяси тұлға, әлем басшыларына үлгі боларлық тұлға, арманды шындыққа айналдырған тұлға, бүкіл қазақтың мақтанышына айналған тұлға, қоғамды топтастырушы басты тұлға, демократиялық тұлға және т.б.* Мысалы:

Ал біздің Елбасы туралы тарихты жасайтын тұлға деген сөзді күмәнсіз айтуға болады (А., 1 шілде 2014).

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті, Елбасы Нұрсұлтан Әбіш-ұлы Назарбаев – қоғамды топтастырушы басты тұлға (27 тамыз. 2013).

Бүгін Елбасымыз Ата Заңымыздың кепілі және нағыз демократиялық тұлға ретінде бұрын әлемдік саясатта болмаған тарихи қадам жасады (1 ақпан 2011).

Елбасының тағы бір кең тараған атауы – **басшы**. Саясат елді басқарып отырған басшысымен, оның жүргізіп отырған саясатымен бағаланады. Мысалы:

Алматының зиялы қауымы Елбасының басшылығымен еліміз тек үлкен экономикалық табыстарға қол жеткізіп қана қоймай, өзінің басты рухани құндылықтары – халық арасындағы достықты, бейбітшілік пен келісімді сақтай алғанын атап көрсетті (Е.К., 4 сәуір 2015).

«Қазақстандағы қоғамдық келісім, ең алдымен, қазақтың келісімі екенін мықтап есте ұстаған абзал. Татулық пен тұрақтылық ел иесі ретінде ең алдымен қазаққа керек», – деген еді Қазақстан басшысы (Е.К., 16 сәуір 2014).

Елбасының басшылығымен талай мақсаттар іске асып, еліміз терезесі тең мемлекеттердің біріне айналып отыр. Қазақстан басшысының кемеңгер саясаты арқасынды жұртымыз тыныш, еліміз аман. Ол да газет беттерінде вербалданып жүр. Мысалы:

Астананы ауыстыру – дәуірлік оқиға. Гүлденуге жол ашу астананы құрудан басталады. Бұл ең алдымен – біздің Елбасымыздың еңбегі. Оның басшылығымен біздің мемлекетіміздің өткен жолы – өркендеу мен жасампаздықтың жолы (Е.К., 5 қараша 2014).

Әлемдік саясаттағы, экономика, мәдениет, құрылыс, білім және т.б. салалардағы алған асуларымыз 20 жылда жүрген сара жолымыздың дұрыстығын айғақтайды. Мұның бәрі Мемлекет басшысының сындарлы саясатының арқасында, еліміздегі бірлік, келісім, татулық аясындағы ата-бабаларымыз аңсаған армандарға қол жеткізгеніміз болып табылады (Е.К., 27 тамыз 2011).

Саясат үнемі президент басшылығымен байланыстырылады, сәйкесінше бағаланады. Мемлекет басшысының саясатына үнемі жағымды бағалау тән. Мысалы:

Мемлекет басшысының сарабал саясаты халықтық қолдауға ие болған, адамзат құқықтарын бағалай білетін, қоғамдағы азаматтық құқықты жоғары қоятын, зайырлы, демократиялық жолды таңдаған Қазақстанның әлемдік қоғамдастықтағы беделі жылы сайын арта беретіні ақиқат! (30 тамыз 2011).

Президент елдегі, елдің саясатындағы ең бірінші тұлға болғандықтан, ол – өзінің жүргізіп отырған саясатымен белгілі саясаткер. Сондықтан да «саясат – бұл Президент» құрылымының мағынасын ашатын келесі репрезентациясы – **саясаткер**. Мысалы:

Мемлекет басшысы Н. Назарбаев өзінің азаматтығын, ерлігін, көрген саясаткер екендігін дәлелдеп, аса ажал апанын жатты. ... Тоқтаусыз дамып келе жатқан мына дүниедегі тірі жанды құртатын қаруға да бір аз тыйым салынды. Бұның барлығы Қазақстанның жеңісі, Елбасы саясатының кемеңгерлігінің үлкен көрінісі әрі дәлелі де (Е.К., 31 тамыз 2012).

Елбасы көптің бірі ретіндегі саясаткер ғана емес, әлемдік деңгейде танымал саясаткер ретінде бүкіл әлемге мәлім. Мысалы:

Міне, сондықтан да әлемнің маңдайалды саясаткері Президент Нұрсұлтан Назарбаевты Қазақстан мемлекеттігінің негізін қалаушы және бүкіл халықаралық қоғамдастықтың ризашылығы мен құрметіне ие болған жаһандық, өңірлік бейбіт бастамалардың авторы ретінде таниды (Е.К., 28 қараша 2012).

Жалпы, президент – саясаткер, басшы, тұлға сияқты тілдік бірліктердің жиынтық образы:

Бұл тек қана болашағын болжай білетін, кемел ойдың иесі, сонымен бірге еліне, халқына шынайы қамқорлық, жанашырлық жасай білетін Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев сияқты әлемдік саясаткердің, дана басшының, тарихи тұлғаның қолынан келетін ағламан ұлы іс (3 шілде 2013).

Сонымен, «саясат – бұл Президент» құрылымының бейнелі репрезентациялары баспасөз беттерінде түрліше вербалданып отыр. Газет беттерінде вербалдануына қарай оның мынадай мағыналық топтарын атаса болады:

1) *ел билеушісі ретінде* – елбасы, ұлт көшбасы, тұңғыш президент;

2) *тұлғалық қасиеттері бойынша* – таңдаулы тұлға, әлем танып, мойындаған тұлға, алып тұлға, бүкіл қазақтың мақтанышына айналған ерекше тұлға, саяси тұлға, әлем басшыларына үлгі боларлық тұлға.

3) *даналығы мен көсемдігі бойынша* – ел бағына туған Ер, кемел ойлы кемеңгер, ерекше жаратылған табиғи дарын иесі;

4) *әлемдік мәртебесі бойынша* – Түркі жұртының көсемі, әлем басшыларына үлгі боларлық тұлға, әлем таныған Көшбасшы;

5) *қазақи құндылықтар бойынша* – Құдайдың бергені, Аллатағаланың Алаш жұртына берген ең үлкен сыйы, өз елінің адал перзенті, Ата Заңның бұлжытпай орындалуының кепілі, дем беруші, Қазақстан, қазақ шыққан төр, Астананың түпқазығын орнатушы, өз дәуірінің батыры.

Сонымен, «саясат» концептісі, ең біріншіден, «саясат – бұл Президент» құрылымының құрамына кіретін лексикалық репрезентациялардың негізінде оның мағынасы ашыла түседі, өйткені олар адам санасының тұңғығындағы білімдер мен құндылықтарды ерікті және еріксіз түрде «оятады». Сөйтіп, саясаттың тіні – елбасы екендігін дәлелдей түседі.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

[1] Жаркынбекова Ш.К. Языковая концептуализация цвета в казахском и русском языках: автореф. док. филол.наук. – Алматы: КазНУ, 2004. – 49 с.

[2] Күштаева М.Г. «Тарь» концептісінің семантикалық құрылымы мен лингвомәдени мазмұны: филол.ғыл.канд.дисс. – Алматы: КазҰУ, 2002. – 126 б.

[3] Әмірбекова А.Б. Концептілік құрылымдардың поэтикалық мәтіндегі вербалдану ерекшелігі (М. Мақатаев поэзиясы бойынша): филол.ғыл.канд.дисс. – Алматы: КазҰУ, 2006. – 123 б.

[4] Ермекова Т.Н. Қазақ бата-тілектеріндегі «Қыдыр» концептісінің лингвотанымдық мәні // «Ізденіс» журналы. – 2012. – №4 (2). – 31-36 бб.

[5] Алифиренко Н.Ф. Проблемы вербализации концепта: теоритическое исследование. – Волгоград: Перемена, 2003. – 96 с.

[6] Есенова Қ.Ө. Қазіргі қазақ медиа-мәтіннің прагматикасы (қазақ баспасөз материалдары негізінде): филол.ғыл.док. дисс. – Алматы, 2007. – 345 б.

[7] Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. – С-Т. Құраст: Фазылжанова А., Оңғарбаева Н., Ғабитханұлы Қ. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2010. – 13 т. – 752 б.

[8] Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – П-Т. – Алматы: Ғылым, 1985. 8 т.– 591 б.

[9] Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. – Д-Е. Құраст: Әбілқасымов Б., Бизақов С., Жүнісбеков Ә. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007. 5 т.– 752 б.

[10] Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. – С-Т. Құраст: Малбақов М., Есенова Қ., Хинаят Б. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2011. 14 т.– 800 б.